

Chapter: 3

Q.1 थोडक्यात उत्तरे लिहा. (PS)

4

1 राष्ट्राच्या सुरक्षेला कोणत्या बाबींपासून धोका निर्माण होतो ?

- Ans** i. आंतरराष्ट्रीय व्यवस्था सार्वभौम राष्ट्रांची बनलेली आहे. ही सार्वभौम राष्ट्रे जरी एकमेकांना सहकार्य करत असली तरी त्यांच्यात काही वेळेस संघर्षही होतात.
ii. राष्ट्रांमध्ये सीमारेषेसंबंधी वाद असतात, तर काही वेळेस पाणीवाटपावरून त्यांच्यात संघर्ष निर्माण होतात.
iii. आंतरराष्ट्रीय करारांचे पालन न करणे, परस्परांशी सतत स्पर्धा करणे, शेजारी देशांतून निर्वासितांचे लोंढे येणे ही संघर्षाची काही अन्य कारणे असू शकतात.
iv. राष्ट्रांमध्ये अशा प्रकारे परस्परविरोधी हितसंबंध निर्माण झाल्यास त्यांचे निराकरण तडजोडी, चर्चा यांच्या आधारे केले जाते; परंतु असे प्रयत्न जेव्हा अपुरे ठरतात तेव्हा एखादे राष्ट्र युद्धाचाही विचार करते.
v. एका राष्ट्राने दुसऱ्या राष्ट्रवर आक्रमण करणे. राष्ट्रांच्या सार्वभौमत्वाला आव्हान देणे यांमुळे राष्ट्रांच्या सुरक्षेला धोका निर्माण होतो. आक्रमक-राष्ट्रांच्या लष्करी सामर्थ्यामुळे अशा प्रकारचे आव्हान निर्माण होते.

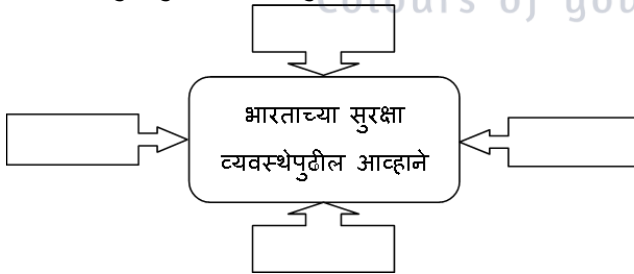
2 सीमा सुरक्षा दलाची कार्ये लिहा?

- Ans** भारतातील संरक्षण दलांना मदत करण्यासाठी जी निमलष्करी दले स्थापन करण्यात आली आहेत. त्यांपैकी सीमा सुरक्षा दल हे एक आहे. सीमा सुरक्षा दलाची कार्ये पुढीलप्रमाणे -
i. सीमेजवळच्या भागात राहणाऱ्या नागरिकांच्या मनात सुरक्षिततेची भावना निर्माण करणे.
ii. तस्करी रोखणे.
iii. सीमेवर गस्त घालणे. इत्यादी होते.

Q.2 Extra Question (Not to use)

0

1 भारताच्या सुरक्षेपुढील आव्हाने पुढील संकल्पना चित्राच्या साहाय्याने दाखवा.

- Ans** i. भारत - पाकिस्तान सीमावाद - (काश्मीरची समस्या, घुसखोरीची समस्या)
ii. नक्षलवादी चळवळ
iii. दहशतवाद
iv. भारत - चिन सीमावाद

2 मानवी सुरक्षा म्हणजे काय?

- Ans** i. राष्ट्रीय सुरक्षेच्या कल्पनेत शीतयुद्धानंतरच्या काळात बदल झाला असून ती अधिक व्यापक झाली आहे.
ii. राष्ट्रीय सुरक्षा म्हणजे केवळ देशाची सुरक्षा नाही तर त्यात राहणाऱ्या माणसांचीही सुरक्षा असा नवा विचार त्यात आला आहे. कारण देशाची सुरक्षा ही अंतिमतः माणसांसाठीच असते. म्हणूनच माणूस केंद्रस्थानी ठेवून नव्याने केलेला सुरक्षेचा विचार म्हणजे मानवी सुरक्षा होय.
iii. मानवी सुरक्षेत माणसांचे सर्व प्रकारच्या धोक्यांपासून संरक्षण करून त्यांना शिक्षण, आरोग्य व विकासाच्या संधी प्राप्त करून देणे अपेक्षित आहे.
iv. निरक्षरता, दारिद्र्य, अंदश्रद्धा व मागासलेपणा दूर करून सर्वांना सन्मानाने जगण्यासाठी पोषक परिस्थिती निर्माण करणे याचाही समावेश मानवी सुरक्षेत होतो.
v. अल्पसंख्य व दुर्बल गटांच्या हक्कांचे संरक्षणही मानवी सुरक्षेसाठी आवश्यक आहे.

Q.3 दिलेल्या पर्यायापैकी योग्य पर्याय निवडून विधाने पुन्हा लिहा. (PS)

3

- 1 भारताच्या सागरी किनाऱ्याच्या रक्षणाची जबाबदारी असणारे दल -
अ. भूदल ब. तटरक्षक दल क. सीमा सुरक्षा दल ड. जलद कृतिदल

Ans भारताच्या सागरी किनाऱ्याच्या रक्षणाची जबाबदारी असणारे दल - **तटरक्षक दल.**

- 2 भारताचे हे सर्व संरक्षक दलांचे सरसेनापती असतात.
अ. प्रधानमंत्री ब. राष्ट्रपती क. संरक्षण मंत्री ड. राज्यपाल

Ans भारताचे **राष्ट्रपती** हे सर्व संरक्षक दलांचे सरसेनापती असतात.

- 3 विद्यार्थ्यांमध्ये शिस्त व लष्करी शिक्षणाची आवड निर्माण करण्यासाठी ची स्थापना करण्यात आली.
अ. बी. एस. एफ ब. सी. आर. पी. एफ क. एन. सी. सी ड. आर. ए. एफ

Ans विद्यार्थ्यांमध्ये शिस्त व लष्करी शिक्षणाची आवड निर्माण करण्यासाठी **एन. सी. सी** ची स्थापना करण्यात आली.

Q.4 पुढील विधाने चूक कि बरोबर ते सकारण लिहा (PS)

3

- 1 भारत आणि पाकिस्तान यांच्यात कोणतेच वादग्रस्त प्रश्न नाहीत.

Ans **चूक -**

- स्वातंत्र्यापासून आजपर्यंत भारताच्या सुरक्षिततेला पाकिस्तान या राष्ट्राने धोका निर्माण करण्याचा प्रयत्न केला आहे.
- भारत आणि पाकिस्तान यांच्यात अनेक वादग्रस्त प्रश्न आहेत.
अ. काश्मीर समस्या
ब. पाणीवाटपाविषयीचे तंटे
क. घुसखोरीची समस्या
ड. सीमावाद
- हे प्रश्न चर्चा आणि वाटाघाटीच्या माध्यमातून सोडवण्याचा प्रयत्न भारत सातत्याने करत आहे.

- 2 मानवी सुरक्षिततेसाठी दहशतवाद नष्ट करणे आवश्यक आहे.

Ans **बरोबर -**

- दहशतवादाचे भारताच्या राष्ट्रीय सुरक्षेसाठी मोठे आव्हान आहे.
- दहशतवादाचे लक्ष्यच सामान्य, निरपराध माणसे असतात.
- लोकांच्या मनात दहशत किंवा भीती निर्माण करून त्यांच्यामध्ये असुरक्षिततेची भावना निर्माण करणे.
- ही एक जागतिक समस्या आहे.
- त्यामुळे मानवी सुरक्षिततेसाठी दहशतवाद नष्ट करणे आवश्यक आहे.

- 3 प्रत्येक राष्ट्र स्वतः साठी भक्कम सुरक्षा व्यवस्था निर्माण करते.

Ans **बरोबर -**

- कारण परकीय आक्रमण आणि अंतर्गत अव्यवस्थेपासून संरक्षण करणे, सीमारेषा सुरक्षित ठेवणे हे राष्ट्राचे प्राथमिक हितसंबंध असतात. त्यासाठी प्रत्येक राष्ट्र, राष्ट्रीय पातळीवर एक भक्कम सुरक्षा व्यवस्था निर्माण करते.
- कधीकधी राष्ट्रांमधील संघर्ष शांततेत सुटत नाही; ते युद्धाला कारणीभूत ठरू शकतात.
- एका राष्ट्राने दुस-या राष्ट्रावर आक्रमण करणे, राष्ट्राच्या सार्वभौमत्वाला आव्हान देणे यांमुळे राष्ट्राच्या सुरक्षेला धोका निर्माण होतो.
- म्हणूनच, ऐक्य आणि सार्वभौमत्व यांचे संरक्षण करणे फार महत्वाचे आहे, अगदी एका देशाचे अस्तित्व देखील.
- म्हणून स्वतः साठी एक मजबूत सुरक्षा निर्माण करणे हे प्रत्येक राष्ट्राचे प्रमुख कर्तव्य आहे.

Q.5 संकल्पना / टिपा लिहा. (PS)

10

- 1 'शांततेसाठी अणुशक्ती' या धोरणाविषयी तुमचे मत व्यक्त करा?

Ans अणुशक्तीचा वापर दुसऱ्या महायुद्धात अमेरिकेने जपानवर बॉम्ब हल्ले करून त्याचे महाभयंकर परिणाम सान्या जगाला दिसले. जगातील जवळ-जवळ सर्व राष्ट्रे आज अण्वस्त्र सज्ज झाली आहेत. त्यामुळे जागतिक शांतता धोक्यात आली आहे. म्हणूनच मला असे वाटते की, मनुष्यहानी वित्तहानी साठी अणुशक्तीचा वापर न करता मानवाच्या कल्याणासाठी अणुशक्तीचा वापर करावा. जगामध्ये शांतता निर्माण होण्यासाठी सर्वांना एकजुटीने प्रयत्न करावेत. संहारक अणुशक्तीचा शांततेसाठी वापर करावा. आंतरराष्ट्रीय संघर्ष अण्वस्त्रांच्या जोरावर न मिटवता सलोख्याने मिटवावेत व जगात शांतता प्रस्थापित करावी.

- 2 टिपा लिहा : गृहरक्षक दल

Ans i. स्वातंत्र्यपूर्व काळात गृहरक्षक दल (होमगार्ड) ही संघटना स्थापन करण्यात आली.

- गृहरक्षक दलात सहभागी होऊन नागरिक देशाच्या संरक्षणास साहाय्यभूत ठरू शकतात.
- वीस ते पस्तीस वर्षे वयोगटातील कोणत्याही स्त्री-पुरूष नागरिकांस या दलात भरती होता येते.
- पोलिसांच्या बरोबरीने सार्वजनिक सुरक्षितता राखणे, दंगल व बंद या काळात दूध, पाणी इत्यादी जीवनावश्यक वस्तूंचा पुरवठा करणे, वाहतुकीची व्यवस्था करणे, भूकंप, पूर अशा नैसर्गिक आपत्तींच्या वेळी लोकांना मदत करणे इत्यादी कामे या दलास पार पाडावी लागतात.

3 भारताच्या सुरक्षा व्यवस्थेशी संबंधित कोणत्या दलात सहभागी व्हायला तुम्हांला आवडेल? का?

Ans संरक्षण दलांना मदत करण्यासाठी निमलष्करी दलांची निर्मिती करण्यात आली आहे. मला यांपैकी गृहरक्षक दलात सहभागी व्हायला आवडेल कारण वीस ते पस्तीस वर्षे वयोगटातील कोणत्याही स्त्री - पुरूष नागरिकांस या दलात भरती होता येते. मला देश सेवा करावयाची आहे. मी या दलात सहभागी होऊन पोलिसांच्या बरोबरीने या काळात दूध पाणी इत्यादी जीवनावश्यक वस्तूंचा पुरवठा करणे वाहतूकीची व्यवस्था करणे, भूकंप, पूर अशा नैसर्गिक आपत्तीच्या वेळी लोकांना मदत करणे इत्यादी कामे करत देशसेवा व समाजसेवाही करेन.

4 टिपा लिहा : जलद कृतिदलाचे कार्य

Ans i. भारतातील संरक्षण दलांना मदत करण्यासाठी निमलष्करी दले असतात.
ii. जलद कृती दल हे त्यापैकीच एक आहे. जेव्हा देशात बॉम्बस्फोट घडवून आणले जातात किंवा दंगे होतात, ज्यामुळे देशाच्या सुरक्षेस धोका निर्माण होतो. तेव्हा वेगवान हालचाली करून जनजीवन सुरळीत करण्याचे काम जलद कृती दल करते.

5 टिपा लिहा: मानवी सुरक्षा

Ans i. राष्ट्रीय सुरक्षा म्हणजे केवळ देशाची सुरक्षा नाही तर त्यात राहणाऱ्या माणसांचीही सुरक्षा असा नवा विचार त्यात आला आहे. कारण देशाची सुरक्षा ही अंतिमतः माणसांसाठीच असते.
ii. म्हणूनच माणूस केंद्रस्थानी ठेवून नव्याने केलेला सुरक्षेचा विचार म्हणजे मानवी सुरक्षा होय.
iii. मानवी सुरक्षेत माणसांचे सर्व प्रकारच्या धोक्यांपासून संरक्षण करून त्यांना शिक्षण, आरोग्य व विकासाच्या संधी प्राप्त करून देणे अपेक्षित आहे.
iv. निरक्षरता, दारिद्र्य, अंधश्रद्धा, मागासलेपणा दूर करून सर्वांना सन्मानाने जगण्यासाठी पोषक परिस्थिती निर्माण करणे याचाही समावेश मानवी सुरक्षेत होतो.
v. अल्पसंख्य व दुर्बल गटांच्या हक्कांचे संरक्षणही मानवी सुरक्षेसाठी आवश्यक आहे.

Q.6 दिलेल्या सूचनेप्रमाणे कृती करा (PS)

1 सुरक्षा दलाविषयी पुढील तक्ता पूर्ण करा.

क्र.	सुरक्षा दलाचे नाव	कार्ये	प्रमुख	सध्या कार्यरत प्रमुखाचे नाव
i.	भूदल
ii.	अॅडमिरल
iii.	भारताच्या हवाई, सीमा व अवकाशाचे रक्षण करणे.

Ans

क्र.	सुरक्षा दलाचे नाव	कार्ये	प्रमुख	सध्या कार्यरत प्रमुखाचे नाव
i.	भूदल	भारताच्या भौगोलिक सीमांचे रक्षण करणे	जनरल	दलबीर सिंह सुहाग
ii.	नौदल	भारताच्या सागरी सीमांचे रक्षण करणे	अॅडमिरल	सुनील लांबा
iii.	वायुदल	भारताच्या हवाई, सीमा व अवकाशाचे रक्षण करणे.	एअर मार्शल चीफ	आरूप शहा